

Perspektywa geograficzna badań nierówności społecznych w przestrzeni miast

A geographical perspective of social-inequality research in urban space

Marcel Świerkocki

Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
ul. Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa
m.swierkocki@uw.edu.pl

Zarys treści. Celem artykułu jest usystematyzowanie zagadnień dotyczących badań nad nierównościami w przestrzeni miast – przede wszystkim na podstawie prac naukowców z Polski oraz z krajów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych, gdzie badania o tej tematyce mają dłuższą tradycję. Nierówności społeczne powszechnie uważa się za jedno z najważniejszych wyzwań współczesności. Wysoki poziom nierówności społecznych, wyraźny zwłaszcza w obszarach zurbanizowanych, negatywnie rzutuje na jakość życia ich mieszkańców. W artykule opisano współczesne definicje pojęcia nierówności społecznych oraz przedstawiono pojęcia bliskoznaczne. Wyjaśniono wpływ nierówności społecznych na codzienne życie mieszkańców miast. Omówiono także historię badań nad nierównościami oraz najczęściej stosowane podejścia badawcze. W ostatniej części przedstawiono aktualne kierunki badań i perspektywy rozwoju badań o tej tematyce w przyszłości.

Słowa kluczowe: nierówności społeczne, nierówności przestrzenne, geografia miast, miasto, dysproporcje, zróżnicowanie społeczne, segregacja.

Keywords: *social inequality, spatial inequality, urban geography, city, disparities, social differentiation, segregation.*

Wstęp

Badania geograficzne, w zasadzie od początku, koncentrują się na wyjaśnianiu przestrzennego zróżnicowania procesów i zjawisk (McDowell, 2008). Szczególnym rodzajem takiego zróżnicowania są nierówności, które stale nabierają na znaczeniu we współczesnym świecie. Dlatego też uważa się je za jedno z największych wyzwań XXI w. (Piketty, 2015; Alvaredo et al., 2018). Zagadnienia nierówności były długo pomijane i bagatelizowane, utarło się bowiem, że rozwój gospodarczy i postęp cywilizacyjny skutecznie je ograniczają. Jednak obecnie dysproporcje dostrzegane są nie tylko na płaszczyźnie globalnej (podział na bogatą Północ i biedne Południe), lecz także wewnątrz mniejszych terytoriów – krajów, regionów, a nawet miast i gmin (Haber, 2012). Co więcej – dysproporcje te nadal się pogłębiają.

Znaczenie nierówności w miastach potwierdzają analizy Komisji Europejskiej (Komisja Europejska, 2011) – jako największe zagrożenia dla obszarów zurbanizowanych wskazano m.in. starzenie się społeczeństw i kurczenie się części miast, brak ciągłości wzrostu gospodarczego, ruchy migracyjne, katastrofę klimatyczną czy właśnie rosnące nierówności

społeczne. Do podobnych wniosków dochodzą też autorzy raportów innych organizacji międzynarodowych (United Nations, 2016; EuroCities, 2018).

Wysoki poziom nierówności negatywnie wpływa na szeroko pojętą jakość życia, nasila również zjawisko polaryzacji społecznej. Co więcej, w przypadku miast manifestuje się to również w postaci nierówności przestrzennych m.in. poprzez segregację społeczną, gentryfikację, wykluczenie społeczne i gettoizację. Znajduje to odzwierciedlenie np. w powstawaniu osiedli grodzonych.

Pomimo ważkości problematyki w polskim piśmiennictwie geograficznym brakuje opracowań, które stanowiłyby ramy dla badań nad nierównościami. Nie oznacza to, że badania o tej tematyce nie są prowadzone. Na uwagę na pewno zasługują prace pod redakcją Suliborskiego i Wójcika (2014), ale odnoszą się one w większym stopniu do dysproporcji niż do nierówności (o różnicy między tymi dwoma pojęciami w dalszej części tekstu) i skupiają się przede wszystkim na ośrodku łódzkim. Bardziej systematyzujący charakter ma praca Kiniorskiej (2020), ale w tym przypadku nierówności społeczne są rozpatrywane przede wszystkim z perspektywy geografii wsi.

Do końca lat 80. XX w. w Polsce geograficzne badania nad nierównościami były przede wszystkim domeną geografii ekonomicznej i dotyczyły głównie różnic w rozwoju gospodarczym poszczególnych regionów. Zjawisko nierówności społecznych występowało, ale długo nie było uważane za problem – przed II wojną światową nierówna pozycja społeczna wynikająca z podziału klasowego i urodzenia nie była kwestionowana (lub nie była trwale zakwestionowana), a po niej, w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, wiele historycznych źródeł nierówności przestało istnieć – pojawiły się za to inne – dysproporcje w dostępie do władzy. Dlatego też w naszym kraju badania nad nierównościami społecznymi podjęto dopiero po przemianach ustrojowych pod koniec XX w.

W Europie Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych badania nad nierównościami mają dłuższą tradycję, sięgającą lat 90. XIX w. (Brady i Burton, 2016). Wynika to przede wszystkim z przeszłości kolonialnej większości państw w tych regionach i związanych z nią procesów migracyjnych. W związku z tym duża część tamtejszych społeczeństw miała gorszy start, a dysproporcje społeczne manifestowały się na wiele sposobów. W badaniach nad nierównościami w kręgu anglosaskim nie skupiano się jednak wyłącznie na czynniku rasowym, uwzględniano także wiek, płeć, religię czy majątek i dochody.

Celem artykułu jest usystematyzowanie zagadnień dotyczących badań nad nierównościami społecznymi z perspektywy geografii miast. Aby osiągnąć ten cel, postawione zostały następujące pytania, a odpowiedzi na nie stanowią strukturę niniejszego artykułu:

- Jak definiuje się nierówności społeczne?
- Jak nierówności społeczne wpływają na kondycję społeczeństwa i jakość życia?
- Jakie było spojrzenie na tę problematykę w głównych podejściach badawczych?
- Jakie są współczesne kierunki badań o tej tematyce?

Współczesne definicje pojęcia

Ze względu na wielowymiarowy charakter zagadnienia przy badaniu nierówności stosuje się najczęściej podejście interdyscyplinarne, a w pracach zespołów badawczych uczestniczą psychologowie, socjologowie, ekonomiści i badacze innych dziedzin nauk społecznych – w tym także geografowie.

Z tego powodu w przypadku każdego badania naukowcy muszą sprecyzować, jak rozumieją poszczególne pojęcia, a także w jakiej są one wzajemnej relacji, gdyż każda z dyscyplin może skupiać się na innym wymiarze tego zjawiska.

Uwspólnianie definicji i pojęć jest bardzo istotne również z powodu polskiej specyfiki badań nad nierównościami i stopniową eksplorację tej tematyki przez geografów. Nie jest możliwe w krótkim artykule pokazanie całego dorobku polskich naukowców w tym zakresie (nie jest to też celem niniejszego tekstu), warto jednak zwrócić uwagę na pewne trudności semantyczne. Okazuje się bowiem, że to, co określane jest jako nierówności (ang. *inequalities*) w literaturze zagranicznej, wśród polskich badaczy funkcjonuje jako, co najmniej, trzy różne pojęcia. Sytuacja ta nie powinna dziwić: w czasach postmodernizmu i globalizacji, rzeczywistość społeczna jest bardzo złożona. A o pewnym chaosie terminologicznym świadczy fakt, że terminy te często, nawet w literaturze naukowej, stosowane są wymiennie.

Pierwszym z tych pojęć jest **zróżnicowanie**. Jest to też termin bardzo rozpowszechniony w polskim piśmiennictwie – jego znaczenie potwierdza fakt, że pojawia się on w polskiej słownikowej definicji geografii. Natomiast samo zróżnicowanie Tobiasz-Lis (2014, s. 50) za słownikiem PWN (1981) definiuje jako:

cechę elementu, różniącą go od innych w pewnej całości. Różnić się, to znaczy być odmiennym, wykazywać różnice – zarówno o charakterze jakościowym, jak i ilościowym, co wcale nie oznacza, że każda różnica musi być nierównością, zwłaszcza w perspektywie nauk społecznych.

Z powyższej definicji wynika, że zróżnicowanie jest terminem najogólniejszym spośród wykorzystywanych przez badaczy do opisanego rozpatrywanego fenomenu. Korzystając z przykładu, o zróżnicowaniu będziemy mówić wtedy, gdy określimy np. aktywność kulturalną czy partycypację polityczną w poszczególnych obszarach. Suliborski i Wójcik (2014) jako jeden z błędów geografii społecznej wskazują właśnie unikanie sądów wartościujących czy krytycznych oraz obawa badaczy przed ujawnieniem własnych poglądów – dlatego też część naukowców chętniej korzysta z innych terminów.

Kolejnym jest pojęcie **nierówności**, zawierające w sobie ładunek wartościujący. Nierówności są pojęciem interdyscyplinarnym, a co za tym idzie każda z dyscyplin przyjmuje nieco inną definicję tego zjawiska. Kiniorska (2020, s. 26) na potrzeby geografii społeczno-ekonomicznej przyjęła następującą definicję:

[...] nierówności społeczne to wszelkie ograniczenia, wynikające z nierównego dostępu do społecznie cenionych dóbr i zasobów.

Jednocześnie, co warto podkreślić, zarówno Kiniorska, jak i Tobiasz-Lis, pomimo faktu, że ich badania mają bardzo różny kontekst przestrzenny – Kiniorska opisuje nierówności z perspektywy geografii wsi, a Tobiasz-Lis z perspektywy geografii miast – wskazują na te same trzy wymiary nierówności społecznych: jest to nierówny dostęp, nierówny podział oraz niesprawiedliwość.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wspomniany nierówny dostęp często wiąże się z innym pojęciem, czyli ze sprawiedliwością przestrzenną. O ile sam koncept „sprawiedliwości” wprowadził do geografii Harvey (1973), to z początku odnosiło się to przede wszystkim do potrzeby redystrybucji poszczególnych zasobów. Dopiero z czasem sprawiedliwość zyskała prawdziwie przestrzenny wymiar i obecnie w geografii ten termin odnosi się również do sposobu, w jaki produkowana jest przestrzeń i jacy aktorzy mają w tym

procesie głoś dominujący (Przybylinski, 2022). Dlatego też zyskuje on na znaczeniu – wiele dokumentów planistycznych lub dotyczących rozwoju odwołuje się właśnie do sprawiedliwości przestrzennej – nie inaczej jest chociażby w Agendzie Terytorialnej 2030 (TA2030, 2020) Unii Europejskiej.

Wracając jednak do terminów bliskich znaczeniowo angielskim *inequalities*, trzecim obok opisanych już zróżnicowania i nierówności, są **dysproporcje**. W większości przypadków termin ten stosowany jest jako synonim nierówności. Odmienne podejście zastosowali natomiast Suliborski i Wójcik (2014). Studia nad dysproporcjami w miastach traktują oni jako studia nad zróżnicowaniem przestrzennym, ale ze szczególnym naciskiem na kontekst lokalny oraz wyjaśnienie zjawisk, a więc odpowiedzi na pytania „jak?” i „dlaczego?”. Tobiasz-Lis (2014) twierdzi, że o dysproporcjach mówimy, gdy ten brak proporcji, harmonii czy równowaga poddane społecznemu wartościowaniu zostają uznane za niespełniające ogólnie przyjętej koncepcji ładu przestrzennego, gospodarczego i społecznego – oznacza to, że o dysproporcjach będziemy mówić w ujęciu subiektywnym, a o nierównościach w ujęciu obiektywnym.

Po analizie terminologii używanej w polskim piśmiennictwie widać, że geograficzne badania nad zróżnicowaniem społecznym wymagają uporządkowania. Warto więc przyjrzeć się, jak definiowane są te pojęcia w piśmiennictwie zagranicznym. Termin *inequality* pojawia się aż 102 razy w popularnym i obszernym *Dictionary of Human Geography* (Gregory et al., 2009), w tym raz jako oddzielne hasło słownikowe. Nierówności przestrzenne zdefiniowane są tam jako nierównomierne rozmieszczenie danego zasobu, ale przy równoczesnym wystąpieniu ładunku wartościującego, a więc pojawia się także społeczna ocena tego zjawiska. Nierówności są tutaj zestawione ze zróżnicowaniem, w przypadku którego tego typu wątpliwości moralne nie występują. Autorzy dodają również, że o nierównościach mowa jest wtedy, gdy istnieje przekonanie, że owe zróżnicowania wynikają z działalności człowieka. Często zwraca się też uwagę na to, że o nierównościach mówi się przede wszystkim w kontekście nierównego dostępu do zasobów i/lub władzy, a w pozostałych przypadkach najczęściej używa się terminu zróżnicowanie (Knox i Pinch, 2010).

Spoleczne znaczenie nierówności

Żeby przedstawić znaczenie nierówności i ich wpływ na kondycję społeczeństwa, należy przyjrzeć się ich historii i zastanowić, skąd właściwie biorą się one w społeczeństwie.

Trudno jednoznacznie określić, kiedy i gdzie rozwarstwienie społeczne zaistniało po raz pierwszy. Najprawdopodobniej zrodziło się ono wtedy, gdy ludzie zaczęli gromadzić produkty, towary i inne bogactwa – po rewolucji neolitycznej. Monarchie sakralne, takie jak na przykład starożytny Egipt, są jednym z najbardziej jaskrawych przykładów społeczeństw hierarchicznych. W społecznościach tego typu najwyższy postawiony był władca, a tytułami i godnościami obdarzana była jego rodzina oraz świta. Tworzyła się hierarchiczna struktura, której zwieńczeniem była osoba panującego, a podstawę stanowiła rzesza równych sobie poddanych lub niewolników (Pomian, 2015). Idea ta nie została zapomniana i w ciągu wieków pojawiała się wielokrotnie – doskonałymi przykładami mogą być: nadawany w Cesarstwie Rzymskim tytuł augusta, monarchie absolutne w Europie czy dwudziestowieczny kult jednostki w państwach o ustroju totalitarnym.

Przez wieki kształtowania się społeczeństw, relacji wewnątrz państw i miast oraz stosunków międzyludzkich, nierówności również się zmieniały – pojawiło się nierówne traktowanie ze względu na klasę, płeć, wiek, pochodzenie, kolor skóry, etniczność czy zamieszkiwanie. Zjawisko to nie tylko intensyfikowało się albo słabło, lecz także zmieniały się czynniki, jakie o nim decydowały – coraz to inne cechy lub ich grupa, spośród wyżej wymienionych, stanowiły o miejscu na drabinie społecznej. Część badaczy uważa, że po gruntownych zmianach w społeczeństwach krajów rozwiniętych w XX w., powolnym zacieraniu różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn oraz czarnych i białych, to właśnie nierówności ekonomiczne mają największy wpływ na obraz współczesnych społeczeństw (Pomian, 2015; Adekoya, 2023).

Socjologowie, psychologowie i naukowcy innych dyscyplin szukają odpowiedzi na pytanie: dlaczego w krajach rozwiniętych, w czasach dostatku i najwyższych osiągnięć techniki, coraz większy odsetek społeczeństwa żyje w lęku, jest podatny na depresję, niepewny siebie i swoich relacji z najbliższymi (Pickett i Wilkinson, 2011). Początkowo badacze nie potrafili udzielić jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Dzięki danym udostępnionym im przez ekonomistów odpowiedź stała się osiągalna, jednak z przyczyn politycznych była wielokrotnie odrzucana. W badaniu przeprowadzonym w Stanach Zjednoczonych przez Instytut na rzecz Innowacji w Życiu Publicznym w Harwood (*The Harwood Institute for Public Innovation*) wykazano, że w odczuciu przebadanych, to tzw. materializm stanowi jedną z przeszkód na drodze do zaspokojenia potrzeb społecznych (*The Harwood Group*, 1995).

Kolejni badacze zaczęli sprawdzać związek między nierównościami ekonomicznymi w danym społeczeństwie a jego kondycją. Okazało się, że istnieje korelacja pomiędzy poziomem nierówności dochodowych a elementami rzutującymi na jakość społeczeństwa, takimi jak: poziom zaufania, zanikanie więzi międzyludzkich, zaburzenia psychiczne, zażywanie używek, przeciętne dalsze trwanie życia, dzietność, poziom przestępczości, otyłość oraz poziom edukacji (Pickett i Wilkinson, 2011). Przeprowadzona w 2009 r. na szeroką skalę analiza wykazała, że większe nierówności negatywnie rzutują także na zdrowie publiczne (Kondo et al., 2009).

Powyższe stwierdzenia mogą wydawać się trywialne: w społeczeństwach o większych nierównościach żyje więcej ludzi skrajnie ubogich, których najczęściej dotyczą patologie społeczne. Jednak Wilkinson i Pickett (2011), dowiedli na podstawie ponad 150 innych badań, że, owszem, liczne problemy społeczne są udziałem ludzi z dolnej części drabiny społecznej, ale w społeczeństwach bardziej zróżnicowanych dotyczą także nierzadko reprezentantów klasy średniej i wyższej.

Poza społecznymi konsekwencjami nierówności wiele badań skupia się na ich wpływie na rozwój ekonomiczny. Wykazano, że wysokie nierówności ekonomiczne spowalniają rozwój gospodarczy, w szczególności krajów już rozwiniętych (Brueckner i Lederman, 2015), czy też prowadzą do zwiększenia liczby konfliktów politycznych, obniżenia kapitału społecznego i produktywności (Persson i Tabellini, 1991). Według raportów publikowanych przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), gospodarki krajów bardziej egalitarnych rozwijają się w sposób szybszy i stabilniejszy niż gospodarki państw o większych nierównościach (OECD, 2015). Stwierdzono także, że wyższe zróżnicowanie ekonomiczne pomiędzy krajami w danym regionie zwiększa ryzyko terroryzmu (Ezcurra i Palacios, 2016). Jednak nie zawsze nierówności postrzegane są wyłącznie negatywnie. Badania empiryczne przeprowadzone w części krajów rozwijających się wykazały, że nie-

równości są tam naturalne, a ponadto pożyteczne, motywują bowiem ludzi do działania i poprawy własnego losu (Brueckner i Lederman, 2015).

Trzeba pamiętać, że według analiz nierówności społeczne, a zwłaszcza ekonomiczne, pogłębiają się w krajach europejskich zarówno w wymiarze obiektywnym, jak i subiektywnym. W rezultacie poza zmianami wartości w społeczeństwach występują ekskluzja i wykluczenie całych grup społecznych. Wyrazem tego wszystkiego jest rosnąca promocja indywidualności i kult sukcesu (Raczkowska, 2014).

Wiele z przyczyn oraz skutków nierówności społecznych ma również swój wymiar przestrzenny, co często określane jest mianem nierówności przestrzennych. Jeśli szukać najbardziej wyrazistych skutków nierówności przestrzennych w miastach to należy wskazać segregację przestrzenną rozumianą jako koncentrację ludzi o podobnych cechach lub warunkach mieszkaniowych. W tym drugim przypadku często stosuje się termin segregacji mieszkaniowej.

W przestrzeniach miejskich o dużych nierównościach, a więc też o dużym stopniu segregacji, coraz częściej dochodzi do różnic w prędkości rozwoju poszczególnych części miasta, a także do reprodukcji nierówności społecznych. Efekt ten badacze (Tamaru et al., 2021) określają jako błędne koło segregacji (ang. *vicious circle of segregation*). Ze wzrostem nierówności społecznych, a więc też z segregacją przestrzenną, związany jest też szereg innych zjawisk. Do najważniejszych zaliczyć należy: powstawanie enklaw bogactwa oraz biedy, gentryfikacja, degradacja istniejącej zabudowy, rozwój osiedli grodzonych (i tym samym prywatyzacja przestrzeni publicznych), izolacja przestrzenna oraz polaryzacja społeczna (Grzegorzczak et al., 2019).

Badania nierówności w perspektywie wybranych podejść geograficznych

Trudno jest wskazać dokładny moment, w którym zróżnicowanie społeczne, a więc i nierówności, stały się obiektem badań geografów. Już od końca XVIII w. coraz większą uwagę skupiano na ludziach i ich miejscu w przestrzeni geograficznej, dając w ten sposób początek nauce zwanej obecnie geografią człowieka. Warto w tym miejscu przywołać żyjącego na przełomie XVIII i XIX w. Karla Rittera, który rozpowszechnił badania geografii społeczno-ekonomicznej (Jackowski i Sołjan, 2006). Właśnie z powodu popularyzacji geografii człowieka, pomimo braku własnych badań, jest on uważany za jednego z twórców geografii nowożytnej.

Niemniej ciekawym przykładem jest praca Charlesa Dupina, francuskiego barona, matematyka i ekonomisty, który w 1826 r. stworzył mapę¹ przedstawiającą zróżnicowanie stopnia skolaryzacji w poszczególnych departamentach ówczesnej Francji. Dołączony był do niej opis wzywający do budowy większej liczby szkół oraz upowszechnienia szkolnictwa we Francji. Mapę Dupina można więc uznać za przykład pracy dotyczącej nierówności społecznych, a dokładnie w dostępie do edukacji.

Zanim zatem nierówności stały się przedmiotem opracowań naukowych, badacze często podejmowali tematy związane z różnymi wymiarami patologii społecznych – jak

¹ Jednak nie tylko sam temat mapy jest ciekawy. Rycina autorstwa francuskiego barona jest szeroko znana geografom, a zwłaszcza kartografom, gdyż Dupin do zaprezentowania wyników wykorzystał nową, wcześniej niestosowaną metodę kartogramu. Co ciekawe oryginał tej mapy został znaleziony w zbiorach kartograficznych Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego (Korycka-Skorupa i Paślawski, 2017).

wspomniany już problem powszechności szkolnictwa czy ubóstwo, nad którym badania w krajach zachodniej Europy i w Ameryce Północnej mają tradycję sięgającą XIX w. (Brady i Burton, 2016), a w Polsce blisko stuletnią – pierwsze prace pochodzą z dwudziestolecia międzywojennego (Panek, 2011).

Nierówności społeczne stały się „pełnoprawnym” przedmiotem badawczym jednak dopiero w latach 60. XX w. – w czasie trwania tzw. rewolucji ilościowej. Rewolucja ta, przetaczająca się przez cały świat nauki na początku drugiej połowy poprzedniego wieku, zmieniła także geografię i pozwoliła odzyskać tej dyscyplinie wiarygodność naukową, której w tym czasie zdaniem części naukowców i krytyków jej brakowało – efektem tego sceptycyzmu było m.in. zamknięcie w 1948 r. Wydziału Geografii na Uniwersytecie Harvarda. Utało się bowiem, że geografia przede wszystkim opisuje istniejący świat, ale niekoniecznie próbuje go wyjaśnić i pomóc w zrozumieniu otaczających nas zjawisk. W czasie rewolucji ilościowej wyeksponowano geograficzną metodę naukową oraz zaczęto wykorzystywać na szeroką skalę statystykę i techniki komputerowe. Rewolucja ta, a więc też rozwinięcie metod ilościowych, dały początek podejściu pozytywistycznemu (*positivist approach*) w naukach społecznych i wpłynęło na to, jak wygląda współczesna geografia (Gregory et al., 2009).

Szerokie wykorzystanie technik statystycznych oraz moc obliczeniowa komputerów pozwoliły na rozwój nowych podejść badawczych w geografii, ale dopiero w *welfare geography*, co w polskim piśmiennictwie nazywane jest podejściem opiekuńczym (Wites, 2019) lub geografią dobrobytu. Nierówności, a przede wszystkim ich aspekt ekonomiczny, stały się w latach 70. XX w. pełnoprawnym przedmiotem badań. Twórcy tego podejścia z jednej strony chętnie korzystali z metod ilościowych, ale z drugiej byli rozczarowani podejściem bezosobowym i nieangażowanym. Twierdzili, że aby geografia mogła odpowiadać na ówczesne problemy, musi być zakorzeniona w codziennym życiu i co więcej, może wymagać od naukowców moralnej oceny zjawisk społecznych, a także rozszerzenia badań o znalezienie odpowiedzi na pytania „jak powinno być?”, a niekoniecznie tylko „jak jest?” (Smith, 1977). By to osiągnąć praktycy geografii dobrobytu prowadzili liczne badania empiryczne (głównie statystyczne), stosując modele, które mniej więcej wtedy zaczęły być wykorzystywane w geografii człowieka (Whitworth, 2020). Ich tematyka dotyczyła m.in. zagadnień stopnia rozwoju poszczególnych krajów czy regionów, a także obiektywnej jakości życia ich mieszkańców (Smith, 1977). Pomimo bardzo różnej skali badań (od ujęcia globalnego do lokalnego) geografów łączyło pytanie „jaki jest sprawiedliwy podział danego dobra?”.

Wielu badaczy odnosiło się krytycznie do pozytywistycznego zwrotu w geografii. Wśród osób, które odwróciły się od czysto „ilościowego” rozumienia nauki, znaleźli się także tacy, którzy tworzyli wcześniej pod niego podwaliny – m.in. Harvey (por. Harvey, 1969, 1973). Naukowcy zarzucali ówczesnej geografii, nawet w tej w ujęciu opiekuńczym, zbyt wielkie przywiązanie do liczb czy statystyki – ich zdaniem całkowite polegania na metodach ilościowych jest nieadekwatne dla wielu społecznych zagadnień, takich jak rasa, płeć, klasa społeczna czy właśnie nierówności (Pickerill, 2019). Brakowało ich zdaniem w geografii jako dyscyplinie nauki czynnika ludzkiego.

Ostatecznie w latach 70. i 80. XX w. pojawiło się wiele nowych nurtów w geografii. Pomimo różnic i bardzo często odmiennych podstaw filozoficznych, badacze łączyły wspólne wartości i nurty te określa się wspólnie jako geografię radykalną czy też podejście radykalne.

Geografia radykalna nie ma jednej konkretnej definicji. Niemniej są cechy, które łączą badaczy identyfikujących się jako przedstawiciele tego nurtu. Przede wszystkim do grupy tej zalicza się geografów zajmujących się zagadnieniami, które uważali oni za istotne dla społeczeństwa, a więc m.in.: dostępnością żywności, usług i mieszkań, sprawiedliwą płacą, szansami edukacyjnymi czy opieką zdrowotną (Pickerill, 2019). W związku z tym w badaniach z tego nurtu szczególny nacisk kładziony jest na zrozumienie w jaki sposób konstruowane są nierówności – są one bowiem nadrzędne w stosunku do wymienionych problemów.

Do najbardziej znaczących dzieł tego okresu można zaliczyć prace autorstwa m.in. Harvey'a (1973), Peet'a (1977) czy Castellsa (1982). Książki te, chociaż różnią się skalą przestrzenną dociekań i tematyką – Harvey i Castells skupiają się na miastach, a w poszczególnych esejach pod redakcją Peet'a poruszane są też globalne wątki – stanowią podwaliny pod późniejsze teorie wyjaśniające dysproporcje w przestrzeni miasta, a także te pomiędzy poszczególnymi ośrodkami miejskimi.

Podejściem, a raczej grupą podejść badawczych, które wyrosły z geografii radykalnej, są nurty krytyczne. Są one częścią szerszego ruchu nauk społecznych i humanistycznych, który miał początek pod koniec poprzedniego wieku (Gregory et al., 2009). Pod wieloma względami geografia krytyczna jest podobna do geografii radykalnej – obydwa podejścia łączy zaangażowanie społeczne badaczy, a także tematyka badań dotycząca m.in. emancypacji i sprawiedliwości społecznej. Istnieją jednak także różnice. Przede wszystkim geografia krytyczna odrzuca „rewolucję” jako cel działań – rewolucyjność zastąpiło przekonanie o skuteczności małych zmian, które prowadzić będą do przekształcania jednostek i społeczeństw. Druga znacząca różnica dotyczy podejmowanych problemów badawczych – o ile geografia radykalna skupiała się na ekonomii, to geografia krytyczna raczej na kwestiach związanych z kulturą lub reprezentacją. Trzecia rozbieżność wiąże się ze stosowanymi metodami badawczymi – wynika to z faktu, że geografia krytyczna odrzuca podejście pozytywistyczne i neopoztywistyczne, a więc związane nimi ilościowe metody badawcze (Gregory et al., 2009). Tym samym geografia krytyczna odrzuca empiryzm, a tworzone przez badaczy teorie wynikają z przekształcania już istniejących (Blomley, 2006). Dlatego też zarzutem, który najczęściej był stawiany geografom krytycznym, była antynaukowość badań (Graf, 1998; Fotheringham et al., 2000).

Jak wykazał Maik (2016), również najwięksi przedstawiciele tego ruchu mieli świadomość jego wewnętrznej niespójności i skonfliktowania. M.in. dlatego Castree (2000) wystosował apel do społeczności naukowej o wspólne zdefiniowanie współczesnej geografii, tak, by jako dyscyplina naukowa odzyskała spójność. Efektem byłoby włączenie geografów krytycznych do życia akademickiego. Można stwierdzić, że manifest przyniósł efekty, gdyż aktualnie powstają na świecie grupy badawcze, pracownie i zakłady na uniwersytetach, które skupiają właśnie geografów krytycznych. Co ciekawe taka pracownia powstała także w Polsce na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu (Rzeszewski et al., 2020).

Absencja badań nad nierównościami w naukach społecznych okresu PRL

Warto w tym miejscu rozwinąć to, co zostało już zasygnalizowane we wstępie, i wyjaśnić przyczyny pewnej nieobecności polskiej geografii (oraz geografii krajów Środkowo-

-Wschodniej Europy) w badaniach nad nierównościami społecznymi w przestrzeni miast, a także szerzej ograniczenia roli nauk społecznych w nauce polskiej okresu PRL.

Polska i szereg innych państw Europy Wschodniej po II wojnie światowej należały do tzw. bloku wschodniego. Nauki społeczne rozwijały się w warunkach gospodarki centralnie planowanej i przy dużej kontroli aparatu państwowego. Zgodnie z doktryną socjalistyczną jednym z głównych zadań ośrodków badawczych było dostarczanie podstaw teoretycznych dla nowego ładu ustrojowego. Podstawową funkcją nauk społecznych nie była więc funkcja poznawcza, a aplikacyjna i ideologiczna (Wąsowicz, 2020).

W tym wszystkim specyficzną rolę pełniła geografia. Rozwijająca się w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym antropogeografia została w 1955 r. formalnie zastąpiona przez geografę ekonomiczną. W latach powojennych nastąpił też ogromny instytucjonalny rozwój geografii, gdyż miała się ona zająć też technicznymi aspektami związanymi z przekształcaniem przestrzeni fizycznej i planowaniem przestrzennym. Zmiany te były odzwierciedleniem polityki gospodarczej państwa i szczególnego nacisku kładzonego na wzrost gospodarczy oraz zagospodarowanie przestrzenne kraju (Lisowski, 2012). W Polsce proces uspołeczniania geografii nastąpił dopiero w latach 80. XX w. W związku z brakiem pełnej swobody i podporządkowaniem ośrodków naukowych władzy polscy badacze społeczni nie mieli możliwości podejmowania tematyki, która kontestowałaby istniejący ustrój, a badania nad nierównościami społecznymi na pewno do takich się zaliczały. Zdarzały się jednak wyjątki, które zostaną przedstawione w dalszej części artykułu.

Współczesne kierunki badań nad nierównościami w miastach

Żyjemy w epoce dynamicznej urbanizacji. Według raportu Departamentu Spraw Ekonomicznych i Społecznych ONZ (United Nations: DESA, 2014) w 2007 r. po raz pierwszy w historii ludzkości więcej ludzi mieszkało w miastach niż na terenach nieurbanizowanych. W 2021 r. miasta zamieszkiwało ponad 4,4 mld ludzi, czyli 56% ogółu ludności naszego globu (United Nations: Habitat, 2022). Co więcej, obraz miasta tradycyjnego, rozumianego jako pewna organizacja przestrzenna, zmienia się współcześnie w ideę miasta ponowoczesnego – post-polis. Coraz częściej granice otaczające miasto oraz granice między miastami bezpowrotnie zanikają, a miasto rozumiane przez wieki jako określone terytorium przekształca się w rodzaj miasta sieci – „Dystopia miejska XXI w. zaczyna się bowiem od odkrycia, że miasto jest wszędzie” (Rewers, 2004, s. 43).

Współczesne miasta to miejsca mające wymiar zarówno przestrzenny, jak i społeczny. Z jednej strony to w nich koncentrują się duże grupy mieszkańców, to w nich przede wszystkim odbywa się rozwój gospodarczy, naukowy i kulturalny, z drugiej jednak są one areną rodzących i narastających problemów związanych z degradacją tkanki miejskiej i środowiska, zatłoczeniem ulic i chaotycznością zabudowy, polaryzacją i segregacją społeczną oraz ekonomiczną (Tobiasz-Lis, 2014), a także gettoizacją, gentryfikacją, ubóstwem, nierównym dostępem do edukacji czy kultury, eksurbanizacją, degradacją rozumianych tradycyjnie miejskich centrum i przestrzeni publicznych. To właśnie miasta stanowią więc mniej więcej od lat 70. ubiegłego wieku swoiste pola doświadczalne dla badań naukowców społecznych różnych dziedzin, a szczególnie socjologii i geografii społecznej miast, skupiających się na zależnościach dwustronnych pomiędzy strukturą społeczną ludności a przestrzenią miasta (Węćławowicz, 2007).

Miasto ponowoczesne jest teatrem niemal wszystkich współczesnych przemian gospodarczych i społecznych i to tych zarówno pozytywnych, jak i negatywnych (warto podkreślić, że niemal każda przemiana ma „dwie twarze”, np. wydłużenie się okresu życia powoduje jednocześnie starzenie się społeczeństw). To w mieście najlepiej widać skutki zmian gospodarczych, m.in. globalizacji, liberalizacji, dominacji wielkich korporacji, unowocześnienia modelu produkcji, zwiększenia zatrudnienia w sektorze usług kosztem produkcji rolniczej i przemysłowej oraz wzrostu znaczenia informacji i wiedzy (Tobiasz-Lis, 2014), a także zmian politycznych, demograficznych, społecznych i kulturowych.

Miasta w krajach postsocjalistycznych, w tym oczywiście w Polsce, to pod wieloma względami twory szczególne, bo przemiany w nich się dokonujące są nie tylko dynamiczne, ale także przebiegają równolegle w dwóch płaszczyznach: globalizacji i integracji europejskiej oraz ciągle jeszcze trwającej (choć już nie tak burzliwie jak na przetomie wieków) transformacji polityczno-ekonomicznej (Tobiasz-Lis, 2014), która teraz przybrała raczej formę gonienia zachodnich metropolii. Oba te procesy zbierają żniwo w dziedzinie przybierających na sile nierówności. Jako trzeci i chyba najważniejszy gracz, pojawił się brutalny liberalizm ekonomiczny w postaci firm deweloperskich, inwestorów, pośredników w handlu nieruchomościami, a także dysponujących prawem do części gruntów samorządów lokalnych (Szymtkowska, 2008). Grunt, mieszkanie, wynikające z uwarunkowań ekonomicznych prawo do zamieszkania w konkretnym miejscu, a nawet po prostu w konkretnym mieście, stały się towarami (i to dla większości populacji naprawdę luksusowymi), co w miastach postsocjalistycznych doprowadziło nie tylko do dezintegracji przestrzeni miejskiej, poprzez chociażby osiedla grodzone, ale także nierówności, poczucia niesprawiedliwości społecznej, a nawet napięć (Rembowska, 2010).

Geografia człowieka XXI w. niezmiennie pogłębia swoje zainteresowanie problematyką nierówności, szczególnie gdy poszczególne płaszczyzny nierówności wzajemnie się pokrywają lub przecinają. W gąszczu licznych orientacji badawczych, zróżnicowanych teorii oraz metod, zespół badaczy (van Ham et al., 2022) proponuje podzielić aktualne badania geografów nad nierównościami społecznymi w miastach na dwie główne grupy.

Do pierwszej kategorii zaliczane są badania dotyczące przestrzennych wzorców nierówności – w tym badania mające na celu zrozumienie ich prawidłowości, tego w jaki sposób powstają i tego jak zmieniają się (lub nie) w ujęciu dynamicznym. Będą to zatem badania dotyczące segregacji, ale też zjawisk, do których ta segregacja prowadzi, a więc m.in. ubóstwa, marginalizacji czy wykluczenia społecznego. Jest to ujęcie tematu bliskie polskiej szkole geografii społeczno-ekonomicznej. Jak już zostało wspomniane wcześniej, narastające nierówności społeczne manifestują się właśnie jako nierówności przestrzenne, co w badaniach geograficznych określane jest jako segregacja (Węćławowicz, 2007). Nietrudno wskazać przykłady badań geograficznych, które badały nierówności społeczne poprzez badanie segregacji przestrzennej. Ich autorem jest m.in. Węćławowicz (1975; 1992), w którego pracach ukazana została, przy wykorzystaniu ekologii czynnikowej, struktura przestrzenna Warszawy na podstawie danych z poszczególnych spisów powszechnych. Podobne badanie przeprowadził Smętkowski (2011), który także badał strukturę przestrzenną mieszkańców Warszawy. Strukturę przestrzenną z wykorzystaniem danych spisowych badały też Grzegorzczuk i Jaczewska (Grzegorzczuk et al., 2019), z tym, że skupiały się one na poszczególnych dzielnicach Warszawy i porównywały wyniki do innych aglomeracji europejskich – Paryża i Berlina. Badania struktury przestrzennej i segregacji społecznej przeprowadził także Marcińczak (2013). Dotyczyły one postsocjali-

stycznych stolic – Bukaresztu, Tallina i Warszawy. Warte uwagi jest również inne badanie [Marciniaczka \(2009\)](#) – i to z dwóch powodów. Pierwszym z nich jest wzbogacenie badań statystycznych nad strukturą przestrzenną o metody jakościowe (badania percepcji nierówności). Drugim natomiast jest sam obszar badań, czyli miasto Łódź. Zdecydowana większość badań dotyczących struktur społeczno-przestrzennych i segregacji społecznych miast postsocjalistycznych dotyczy miast stołecznych, a więc ośrodków, które zajmują wyższe pozycje z globalnej hierarchii miast ([Massey, 1999](#)).

[Smith \(2008\)](#) ostrzega przed zbyt dużym poleganiem na wzorcach przestrzennych przy prowadzeniu badań. Może to bowiem, jego zdaniem, doprowadzić do marginalizowania struktury i źródeł nierówności. Uważa on, że wzorce przestrzenne są efektem sposobu, w jaki produkowana jest przestrzeń. Właśnie ze względu na większą potrzebę wyjaśnienia sposobu powstawania nierówności pojawiły się inne pomysły na geograficzne ujęcie tego problemu badawczego.

Dlatego też druga duża kategoria badań skupia się na efekcie sąsiedztwa. W Polsce najczęściej nie przypisuje się tej tematyki geografom, a raczej socjologom, ekonomistom lub psychologom środowiskowym ([Kiniorska, 2021](#)). Niemniej w kręgu zachodniej geografii człowieka ta tematyka zyskuje na popularności ([van Ham et al., 2022](#)). Sam pomysł nawiązuje do wniosków płynących z badań segregacji przestrzennej – jeśli nasila się ona, oznacza to, że poszczególne sąsiedztwa różnią się od siebie coraz bardziej. Różni je m.in. poziom kapitału kulturowego, infrastruktura, dostępność do edukacji czy średnie PKB na mieszkańca. Dlatego też zaczęto badać, w jaki sposób sąsiedztwo, w którym się wychowujemy, wpływa na osiągnięcia poszczególnych jednostek. Jest to szczególnie ważne, gdyż dowiedziono, że nierówności przestrzenne mają kluczowe znaczenie w międzypokoleniowym procesie transmisji nierówności – dzieci z „gorszych” osiedli trafiają do gorszych szkół i/lub do gorszych klas ([Nieuwenhuis et al., 2021](#); [Tammaru et al., 2021](#)).

Ramy temu kierunkowi badań próbuje nadać [Kotus \(2007\)](#), który podkreśla, że sąsiedztwo jest kategorią geograficzną, gdyż u jej podstaw leży rozumiana przestrzennie bliskość. Proponuje on również analizę poszczególnych sąsiedztw na dwa różne sposoby – oddzielnie poprzez analizę terytorialną oraz społeczną. Takie rozumowanie stwarza podstawy teoretyczne dla geografów, którzy chcieliby takie badania przeprowadzić w przyszłości.

Obydwa opisane powyżej kierunki nie wyczerpują oczywiście pomysłowości badaczy w zakresie badań nad nierównościami, a trzeba jeszcze pamiętać, że istnieje wiele tradycyjnych sposobów pomiaru nierówności. Jeśli dane dobro jest policzalne, to mamy do wyboru cały szereg narzędzi ilościowych, służących właśnie do pomiaru jego podziału. Najbardziej powszechnym miernikiem jest współczynnik Giniego, ale wykorzystywane są także miary takie jak: indeks Theila, indeks Hoovera i wiele innych. W raportach organizacji międzynarodowych natomiast często stosuje się miary przedstawiające udział w dochodach przez dany odsetek populacji, np. jakim odsetkiem PKB dysponuje 10% najlepiej i 10% najgorzej usytuowanych. Wadą tych wskaźników jest ich ograniczenie do dóbr łatwo policzalnych, a więc przede wszystkim do dochodów lub majątku. Nierówności ekonomiczne stanowią oczywiście ważną składową szerszego zjawiska, jakim są nierówności społeczne, ale nie wyczerpują one tego zagadnienia.

Dlatego też eksplorowane są kolejne kierunki badawcze. Jednym z nich jest powiązanie nierówności społecznych z jakością życia – zarówno w wymiarze obiektywnym, jak i subiektywnym. Jeśli weźmiemy poszczególne „dobra”, które nie są równomiernie rozłożone w społeczeństwie, a więc np. kwestie związane ze zdrowiem, edukacją czy warun-

kami życia, a następnie porównamy poszczególne jednostki przestrzenne pod względem tych parametrów, otrzymamy informacje dotyczące nierówności w zakresie obiektywnej jakości życia, a także szczegółowe informacje dotyczące poszczególnych wymiarów tychże nierówności czy wzorców przestrzennych. Podobny proces można przeprowadzić wykorzystując dane obrazujące subiektywną jakość życia.

Badania jakości życia są powszechne, a ich wyniki wykorzystywane często przy planowaniu rozwoju miast i regionów, a także przy sporządzaniu raportów przez organizacje międzynarodowe. Jednak przedstawienie przestrzennego zróżnicowania jakości życia jako obrazu nierówności przestrzennych nie jest w pełni rozwiniętym kierunkiem badawczym. Nie oznacza to jednak, że takie próby nie były podejmowane. Za przykład mogą posłużyć badania [Faki \(2020\)](#), dotyczące zróżnicowanie jakości życia w poszczególnych obszarach greckiej gminy Katerini. Badaczka zebrała obiektywne dane dotyczące jakości życia. Aby nadać im subiektywny charakter, poprosiła mieszkańców o uszeregowanie poszczególnych kwestii od najbardziej do najmniej ważnych dla nich i ich rodzin. W ten sposób zostało wykazane zróżnicowanie jakości życia w gminie oraz nierówności w tymże zróżnicowaniu. Warto zwrócić uwagę także na zbiór badań pod redakcją [Mularskiej-Kucharek oraz Brzezińskiego \(2016\)](#) dotyczących zróżnicowania jakości życia w Łodzi. Wykazano w nich, jak duża jest dysproporcja jakości życia pomiędzy poszczególnymi obszarami miasta.

Podsumowanie

W jednym z opracowań dotyczącym ujęcia geograficznego badań miast [Sagan \(2008\)](#) wprost sugeruje, że wszystkie próby systematyzacji i syntetycznego opisu geografii miasta są z góry skazane na niepowodzenie. Jest to spowodowane najpewniej dynamicznymi transformacjami przestrzeni współczesnych miast, a także zmianami w samej geografii społeczno-ekonomicznej. Niemniej nie należy w związku z tym zaniechać prób syntezy, gdyż każda z nich odzwierciedla aktualne tendencje przemian w interdyscyplinarnym ujęciu badań miast.

Większy nacisk na aspekt społeczny w badaniach geograficznych i potrzeba wypracowania podejścia holistycznego i interdyscyplinarnego to kolejny powód dlaczego badania nad wieloaspektowymi zjawiskami, a takimi bez wątpienia są nierówności społeczne, zasługują na wypracowanie ram teoretycznych z perspektywy geograficznej. Jest to zgodne ze stanowiskiem [Runge \(2017\)](#):

- a) rosnącym znaczeniem kwestii społecznych we współczesnym świecie,
- b) słabością klasycznych teorii i modeli w badaniach społecznych,
- c) dezaktualizacją dorobku szkoły chicagowskiej oraz oddaniu przez geografów pola socjologom w badaniach przestrzeni społecznej oraz
- d) ogromną użytecznością i aplikacyjnością wyników badań dotyczących kwestii społecznych przy tworzeniu miejskich i regionalnych polityk i programów rozwoju.

Niniejszy artykuł jest nie tylko próbą odpowiedzi na te apele, ale przede wszystkim próbą mającą na celu opis i syntezę badań miejskich dotyczących jednej problematyki – nierówności społecznych. Liczne badania geografii miast rzucają nowe światło na to kompleksowe zjawisko, ukazując, że nierówności te są nie tylko kwestią globalną, ale także stanowią istotny element struktury społeczno-przestrzennej na poziomie lokalnym.

Najważniejsze wnioski z artykułu przedstawiają się następująco:

1. Chociaż naukowcy ciągle jeszcze nie ujednoliciли terminologii dotyczącej opisywania i badania nierówności, są zgodni co do tego – kwestia ta wymaga gruntownych badań, jako jedno z najważniejszych wyzwań współczesnego świata. Nierówności społeczne są zjawiskiem wielowymiarowym oraz wymagają dogłębnej analizy i interdyscyplinarnego podejścia.
2. Współczesne zainteresowanie tą tematyką wynika z faktu, że wbrew zapowiedziom przemiany ekonomiczne związane z liberalizmem gospodarczym oraz globalizacją, mimo, że prowadzą do wzrostu majątku i poziomu życia, to jednocześnie zwiększają rozwarstwienie społeczne – zarówno w wymiarze globalnym, jak i lokalnym.
3. Istnieje duże zapotrzebowanie na badania dotyczące zjawiska nierówności, zwłaszcza z perspektywy geografii miast.
4. Miasta XXI w. stały się areną najdynamiczniejszych zmian gospodarczych, społecznych i kulturowych, a tym samym są szczególnie narażone na negatywne skutki wysokiego poziomu nierówności społecznych.
5. Nierówności negatywnie rzutują na wiele aspektów szeroko pojętej jakości życia (wymiar społeczny nierówności), ale mają też swój wymiar przestrzenny – manifestują się m.in. poprzez segregację, gettoizację, degradację istniejącej zabudowy i przestrzeni publicznych.
6. Współczesne kierunki badań geografii miast nad nierównościami dotyczą przede wszystkim segregacji przestrzennej, efektu sąsiedztwa oraz jakości i warunków życia.

Na koniec warto jeszcze raz podkreślić ważkość przedstawionej tematyki, zwłaszcza dla współczesnych miast, których znaczenie wraz ze wzrostem stopnia urbanizacji stale wzrasta. Co więcej, to właśnie w nich skupia się wiele innych wyzwań XXI w. Myśląc więc o dalszych kierunkach rozwoju obszarów zurbanizowanych, warto pamiętać o wspomnianych wcześniej zależnościach oraz o holistycznym i zrównoważonym podejściu – z uwzględnieniem czynników społecznych.

Bardzo dziękuję prof. Tomaszowi Witesowi za pomoc w przygotowaniu niniejszego artykułu.

Piśmiennictwo

- Adekoya, R. (2023). *It's Not About Whiteness, It's About Wealth: How the Economics of Race Really Work*. Boston: Little, Brown Book Group.
- Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). *World inequality report 2018*. Cambridge: Belknap Press. <https://doi.org/10.4159/9780674984769>
- Blomley, N. (2006). Uncritical critical geography? *Progress in Human Geography*, 30(1), 87-94. <https://doi.org/10.1191/0309132506ph593pr>
- Brady, D. & Burton, L.M. (red.). (2016). *The Oxford Handbook of the Social Science of Poverty*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199914050.001.0001>
- Brueckner, M. & Lederman, D. (2015). Effects of Income Inequality on Aggregate Output. *World Bank Policy Research Working Paper*, 7317.
- Castells, M. (1982). *Kwestia miejska*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Castree, N. (2000). Professionalisation, Activism, and the University: Whither 'Critical Geography'? *Environment and Planning A: Economy and Space*, 32(6), 955-970. <https://doi.org/10.1068/a3263>
- EuroCities. (2018). *European Pillar of Social Rights. Cities delivering social rights*. EuroCities: Brussels. Pobrane z: https://eurocities.eu/wp-content/uploads/2020/08/EUROCITIES_report_Cities_delivering_Social_Rights-1.pdf (11.04.2024).
- Ezcurra, R., & Palacios, D. (2016). Terrorism and spatial disparities: Does interregional inequality matter? *European Journal of Political Economy*, 42, 60-74. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2016.01.004>
- Faka, A. (2020). Assessing Quality of Life Inequalities. a Geographical Approach. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(10). <https://doi.org/10.3390/ijgi9100600>
- Fotheringham, A.S., Brunson, C. & Charlton, M. (2000). *Quantitative Geography*. SAGE Publications Ltd.
- Graf, W. (1998). *Why Physical Geographers Whine so Much*. The Association of American Geographers Newsletter, 33(8).
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., & Whatmore, S. (red.). (2009). *The Dictionary of Human Geography*. Wiley-Blackwell.
- Grzegorzczak, A., Jaczewska, B., Jankel, S., van Gelle Ruppe, P., & Gaboreau, M. (2019). *Polityka mieszkaniowa a segregacja społeczna. Przykład Warszawy, Berlina i Paryża*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Haber, G. (2012). Nierówności społeczne jako problem globalny w XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem państw peryferyjnych w światowym systemie społeczno-ekonomicznym. W: M.W. Solař (red.), *Polska geografia polityczna wobec problemów i wyzwań współczesnej Polski i świata. Wybrane problemy* (s. 196-207). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- van Ham, M., Manley, D., & Tammaru, T. (2022). *Geographies of socio-economic inequality*. IFS Deaton Review of Inequalities.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in Geography*. Londyn: Edward Arnold.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Athens: University of Georgia Press.
- Jackowski, A., & Sołjan, I. (2006). *Wincenty Pol „ojciec” nowożytnej geografii polskiej*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kiniorska, I. (2020). *Nierówności społeczne. Ujęcie geograficzne*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kiniorska, I. (2021). Social inequalities – theoretical considerations from an interdisciplinary perspective. *Journal of Geography, Politics and Society*, 11(3), 14-29. <https://doi.org/10.26881/jpgs.2021.3.02>
- Knox, P., & Pinch, S. (2014). *Urban Social Geography*. London: Routledge.
- Komisja Europejska. (2011). *Miasta przyszłości: wyzwania, wizje, perspektywy*. Komisja Europejska. Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej. Pobrane z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final_pl.pdf (11.03.2024).
- Kondo, N., Sembajwe, G., Kawachi, I., Dam, R., Subramanian, S., & Yamagata, Z. (2009). *Income inequality, mortality, and self-rated health: meta-analysis of multilevel studies*. London: BMJ. <https://doi.org/10.1136/bmj.b4471>
- Korycka-Skorupa, J., & Paławski, J. (2017). The beginnings of the choropleth presentation. *Polish Cartographical Review*, 49(4), 187-198. <https://doi.org/10.1515/pcr-2017-0012>
- Kotus, J. (2007). *Natura wielkomiejskich sąsiedztw*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

- Lisowski, A. (2012). O miejscu geografii społeczno-ekonomicznej w geografii i systemie nauki. *Przeegląd Geograficzny*, 84(2), 171-198. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2012.2.1>
- Maik, W. (2016). Idee postmodernizmu w geografii społeczno-ekonomicznej. *Przeegląd Geograficzny*, 88(4), 425-440. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2016.4.1>
- Marcińczak, S. (2009). *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej Łodzi w latach 1988-2005*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Marcińczak, S. (2013). *Segregacja społeczna w mieście postsocjalistycznym. Bukareszt. Warszawa i Tallin na początku XXI wieku*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Massey, D. (1999). *Power-geometries and the politics of space-time*. Hettner-Lecture. Heidelberg: University of Heidelberg.
- McDowell, L. (2008). Understanding diversity: the problem of/for theory. W: Ch. Philo (red.), *Theory and methods: critical essays in human geography* (s. 296-309), Ashgate, Burlington, Vermont. <http://doi.org/10.4324/9781315236285-32>
- Mularska-Kucharek, M., & Brzeziński, K. (red.). (2016). *The socio-spatial dimension of quality of life in the city*. Warszawa: KPZK PAN.
- Nieuwenhuis, J., Kleinepier, T., & van Ham, M. (2021). The Role of Exposure to Neighborhood and School Poverty in Understanding Educational Attainment. *Journal of Youth and Adolescence*, 50, 872-892. <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01427-x>
- OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*. Paris: OECD Publishing.
- Panek, T. (2011). *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności – teoria i praktyka pomiaru*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Peet, R. (red.). (1977). *Radical geography: alternative viewpoints on contemporary social issue*. Chicago: Maaroufa Press.
- Persson, T., & Tabellini, G. (1991). *Is inequality harmful for growth? Theory and evidence*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Pickerill, J. (2019). Radical Geography. W: D. Richardson, N. Castree, M.F. Goodchild, A. Kobayashi, W. Liu, R.A. Marston (red.), *International Encyclopedia of Geography* (s. 1-14). Wiley.
- Pickett, K., & Wilkinson, R. (2011). *Duch Równości*. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Piketty, T. (2015). *Ekonomia nierówności*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Pomian, K. (2015). *Krótką historią nierówności między ludźmi na przykładzie Europy*. Warszawa: Instytut Książki.
- Przybylinski, S. (2022). Where is justice in geography? A review of justice theorizing in the discipline. *Geography Compass*, 16(3). <https://doi.org/10.1111/gec3.12615>
- Raczkowska, M. (2014). Nierówności ekonomiczne w krajach europejskich. W: J. Sokołowski, A. Żabiński (red.), *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 348* (s. 319-327). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. <http://doi.org/10.15611/pn.2014.348.29>
- Rembowska, K. (2010). Integracja i dezintegracja społeczno-przestrzenna. Współczesny wymiar problemu. W: A. Suliborski, Z. Przygodzki (red.), *Łódzka metropolia. Problemy integracji społecznej i przestrzennej* (s. 13-22). Łódź: Wydawnictwo Biblioteka.
- Rewers, E. (2004). Miasto jest wszędzie: ontologia miejskiej dystonii. W: M. Jacyno, A. Jawłowska, M. Kempny (red.), *Kultura w czasach globalizacji* (s. 32-44). Warszawa: IFiS PAN.
- Runge, J. (2017). Przestrzeń społeczna miasta – dylematy geograficzno-metodologiczne. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 27, 99-109. <https://doi.org/10.18778/1508-1117.27.07>

- Rzeszewski, M., Kotus, J., Sowada, T., & Ewertowski, W. (2020). Krytyczne wizje geografii i planowania – sposoby myślenia, praktyka badawcza, niezgoda i naukowy aktywizm. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 50, 175-187. <https://doi.org/10.14746/rpr.2020.50.10>
- Sagan, I. (2008). Miasto jako przedmiot badań geografii. W: B. Jałowiecki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku* (s. 105-119). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Smętkowski, M. (2011). Socio-spatial differentiation in Warsaw: Inertia or metamorphosis of the city structure? *Geographia Polonica*, 84(2), 115-133. <http://doi.org/10.7163/GPol.2011.2.8>
- Smith, D.M. (1977). *Human geography: a welfare approach*. London: Edward Arnold.
- Smith, N. (2008). *Uneven development. Nature, capital and the production of space*. Athens: The University of Georgia Press.
- Suliborski, A., & Wójcik, M. (red.). (2014). *Dysproporcje społeczne i gospodarcze w przestrzeni Łodzi*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szmytkowska, M. (2008). *Przestrzeń społeczna miasta w okresie transformacji. Przypadek Gdyni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- TA2030. (2020). Territorial Agenda 2030: A future for all places. Berlin: Ministerial Meeting of the EU Under the German Presidency of the Federal Ministry of the Interior, Building and Community. Pobrane z: www.territorialagenda.eu (04.05.2024).
- Tammaru, T., Knapp, D., Silm, S., van Ham, M., & Witlox, F. (2021). Spatial Underpinnings of Social Inequalities: a Vicious Circles of Segregation Approach. *Social Inclusion*, 9, 65-76. <https://doi.org/10.17645/si.v9i2.4345>
- The Harwood Group (1995). *Yearning for Balance: views of Americans on consumption, materialism and the environment*. Takoma Park: Merck Family Fund.
- Tobiasz-Lis, P. (2014). Dysproporcje w przestrzeni miejskiej. Ujęcie teoretyczne. W: A. Suliborski & M. Wójcik (red.), *Dysproporcje społeczne i gospodarcze w przestrzeni Łodzi* (s. 49-61). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- United Nations (2016). *The New Urban Agenda*. New York: United Nations.
- United Nations: DESA (2014). *World Urbanization Prospects*. New York: United Nations.
- United Nations: Habitat (2022). *World Cities Report 2022*. New York: United Nations.
- Wąsowicz, M. (red.). (2020). *Nauki społeczne na Uniwersytecie Warszawskim*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323543046>
- Węclawowicz, G. (1975). *Struktura przestrzeni społeczno-gospodarczej Warszawy w latach 1931 i 1970 w świetle analizy czynnikowej*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 116. Wrocław: Ossolineum.
- Węclawowicz, G. (1992). Segregacja ludności według poziomu wykształcenia w największych miastach Polski. W: K. Wódz, & K. Czekaj (red.), *Szkoła chicagowska w socjologii. Tradycja myśli społecznej i wymogi współczesnej socjologii empirycznej* (s. 185-222), Katowice: Uniwersytet Śląski, PTS Sekcja Socjologii Miasta.
- Węclawowicz, G. (2007). *Geografia społeczna miast. Uwarunkowania społeczno-przestrzenne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Whitworth, A. (2020). Welfare Geography. W: A. Kobayashi (red.), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)* (s. 253-257). Elsevier.
- Wites, T. (2019). *Patologia społeczna: perspektywa geograficzna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Summary

In its treatment of the concept of social inequality, this article first describes the contemporary definitions, as well as introducing certain synonymous terms. The aim is then pursued further through the posing of auxiliary questions; and it is in an effort to arrive at answers that the remainder of the text is developed and structured.

In respect of the first matter – of contemporary definitions, we may note how the English-language literature defines inequality as the unequal distribution of a given resource, but with a concomitant valence charge implying that the phenomenon is also subject to social evaluation. This in then in marked contrast with a Polish subject literature that has long sought to avoid naming the phenomenon directly. As a result, as many as three terms are in operation, effectively translating as “differentiation” and “disparity” as well as the precise equivalent of “inequality”. As usual, full consideration of an issue requires, or at least benefits greatly from, a process of defining what is actually meant by associated phenomena.

Leading into the subsequent question, of “how does social inequality affect the condition of society and the quality of life?”, the author first supplies a brief description of the history of social inequality and points out that, among the phenomenon’s many dimensions (also relating to age, gender, race, religion, etc.), it is the economic factors that do most to differentiate today’s societies. Severe economic inequality can suffice to slow down economic development overall – in developed countries in particular (Brueckner and Lederman, 2015); and it assuredly has a negative impact when it comes to numbers of political conflicts, social capital and productivity (Persson and Tabellini, 1991). According to OECD reports, the economies of more egalitarian countries grow more rapidly, yet also in a more stable fashion, than those of more unequal countries (OECD, 2015). It is therefore worrying when analyses reveal that social and especially economic inequalities are increasing in European countries, and in terms of both objective and subjective standards.

The answer to a third question was intended to allow for an overview of the main research traditions that have taken up the theme of social inequalities. These only transformed into a fully-fledged research topic with the quantitative revolution and beginnings of the positivist approach in geography – in the 1960s. With the widespread use of quantitative methods in geography came the welfare approach, in which inequalities (notably economic) were also the subject of study. Despite the very different scales of research (from the global down to the local), researchers were united by a question summarisable as: “what is the equitable distribution of a given good?”

The positivist turn in geography also had its critics – a circumstance leading to the emergence of the new groups of approaches currently dominating the research discourse on social inequality, i.e. radical geography and critical geography. The two are united by the social commitment of their researchers, as well as research themes including emancipation and social justice. However, there are also differences. First of all, as critical geography rejects ‘revolution’ as a goal of action, revolutionary beliefs have been replaced by conviction as to the effectiveness of small changes in ultimately transforming individuals and societies. A second significant difference relates to the research problems addressed: where radical geography has focused on economics, critical geography has been more about culture and representation. A third divergence relates to the research

methods used – given critical geography’s rejection of positivist and neo-positivist approaches and therefore the quantitative research methods associated with these approaches (Gregory et al., 2009).

The last section answers questions concerning research directions in the study of social inequalities; in so doing identifying two that are most popular, as well as one that is developing. The first of these categories includes research into spatial patterns of inequality and the neighbourhood effect; while the last (least-explored) research direction concerns itself with the link between social inequality and quality of life – in both the objective and subjective dimensions. If we take individual ‘goods’ not distributed evenly in society (i.e. issues relating to health, education or living conditions), and then compare individual spatial units in terms of these parameters, we can obtain information on inequalities in objective quality of life; as well as detailed information regarding the different dimensions to these inequalities, or the spatial patterns.

The article concludes with a reminder of the most important findings, and with a kind of call for the further involvement of geographers in the study of inequalities, and thus the creation of a theoretical framework allow the topic to be researched further.